

Ofra Goldstein-Gidoni. **Housewives of Japan**. New York: Palgrave Macmillan. 2012. 273 pages

עמליה סער*

זהו ספר המתעד את חייהן של עקרות בית מקצועיות במעמד הבינוני והבינוני-גבוה ביפן האורבנית. עקרות בית מקצועיות הוא מושג יפני, המתאר נשים נשואות שמקדישות את עצמן לגמרי לעבודה ביתית של גידול ילדים ואחזקת משק הבית. באופן אידיאלי הן נשואות לגברים שעובדים בחברות גדולות, נשאים באותה חברה במהלך כל חיי העבודה שלהם ומתקדמים בה לדרגות בכירות. מסלול ההכשרה הנורמטיבי והאופטימלי לקריירה של עקרת בית מקצועית מתחיל בהשכלה על-תיכונית ואחריה שנים אחדות של תעסוקה, עדיין כרווקה, כנערת משרד (office lady) בארגון גדול ומבוסס. תקופה זו מיועדת להתנסות, לחיסכון של כסף, להנאה, ובמידה לא קטנה גם להיכרות עם גבר מתאים - כזה שיש לו קריירה מבטיחה בתוך ארגון גדול. לאחר החתונה או לכל המאוחר עם ההיריון הראשון מסתיים השלב הזה של השתתפות בכוח העבודה, והנשים מחליפות קריירה, או ליתר דיוק מתחילות את הקריירה האמיתית שנועדה להן - זו של עקרות בית מקצועיות. נשים אלה מגדלות ילדים עם "אב נעדר", שיוצא מוקדם בבוקר וחוזר מאוחר בערב. הן מנהלות משקי בית ומתנדבות במסגרות הוריות ושכונתיות. בפועל, כמובן, המציאות היא מורכבת. בלא מעט מן המקרים המתוארים בספר הבעל לא מרוויח מספיק כסף, או שהאישה לא מסופקת, ונשים מבצעות תמרונים מורכבים כדי להגדיל את הכנסת המשפחה בלי לפגום בחזות האידיאלית של הדרה עצמית וולונטרית מכוח העבודה. הנשים שעובדות בכל זאת תמורת כסף נוטות לעשות זאת בהיחבא (למשל מעדיפות לעבוד מתוך הבית), מפתחות התנהלות סימבולית מודגשת שמפצה על כך, או מגדירות את עבודתן בשכר כעניין פרקטי גרידא, שלא שייך לזהות הנשית שלהן.

הגם שהדפוס הבסיסי של חוזה מגדרי שכולל גבר מפרנס ואישה מטפלת מוכר וחוצה תרבויות, ומקושר עם שוק העבודה המודרני במדינות רבות, המודל היפני יוצא דופן באופן הבלתי מתנצל והמפורש לחלוטין שבו השיח המקומי מתייחס לעבודה הביתית של נשים כעבודה, מבלי להכחיש את הקשר הישיר שלה לכלכלה הפורמלית. ביפן העירונית הבורגנית, עקרות הבית היא קריירה. היא נעשית באופן מקצועי, מעין מדעי, תוך הכשרה פורמלית ובלתי פורמלית, וכרוכה בניסוח בלתי פוסק של אתיקה, פרקטיקה, מוסר ואסתטיקה. עקרת הבית המקצועית היא אישה רצינית, יעילה, חסכונית, מחושבת ואולי הבולט מכולם - מודרנית לעילא.

למרות התגוננות אורחות החיים של נשים ביפן, גולדשטיין-גדעוני טוענת שעקרת הבית המקצועית נותרה אידיאל מרכזי של נשיות בורגנית. היסטורית, זהו מודל שנוצר וטופח על ידי המדינה, בשיתוף הדוק עם החברות הגדולות. אלה יצרו להן בדרך זו עובדים גברים שיכולים להקדיש את זמנם במלואו לטובת החברה, ושאפשר לנייד אותם לפי צרכי החברה בלי צורך להתחשב במגבלות התעסוקתיות של הנשים. בתקופה מאוחרת יותר הצטרפה לשני הגורמים הללו גם תעשיית הצריכה, שמציעה שפע של מוצרים, מודלים לחיקוי ומסגרות דידקטיות - בתי ספר לבישול, קורסים להכשרת כלות, מגזינים ותכניות טלוויזיה - שמלמדות כיצד להיות נשים יפניות, ולמעשה מחדירות את התסריט של עקרת בית מקצועית לתוך ליבת הזהות הנשית.

* החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה

המחקר, שנערך בשכונה אחת בעיר גדולה וכלל ראיונות עם יותר מחמישים נשים נשואות ואמהות לילדים, מציג אופציה מקורית ועדכנית לאנתרופולוגיה שמטמיעה את העקרונות האפיסטמולוגיים העמוקים של התחום לתוך מערך מתודולוגי חדשני. עפרה גולדשטיין-גדעוני ערכה בעבר תצפית משתתפת עמוקה ביפן האורבנית, ובספר הזה היא חוזרת לאותה הסביבה למחקר שמבוסס על ביקורים תקופתיים לצורך ראיונות, בשילוב עם תקשורת שוטפת והדוקה עם אינפורמנטית מרכזית מן העבר שהפכה להיות שותפה פעילה בהווה. מריקו, עקרת בית מקצועית בעצמה, פועלת במחקר כמראיית שותפה, כצופה משתתפת, המתעדת ברפלקסיביות את השכונה המשתנה שלה עצמה ומקיימת דיאלוג אינטרנטי פעיל עם עפרה, האנתרופולוגית שבעצמה התבגרה לתוך השדה ולתוך הדיסציפלינה. שתי הנשים חוקרות לאחור, בהווה ולעומק את ההווה של נשיות אורבנית שבעה ביפן. הן עורכות מסיבות תה, מבקרות נשים בביתן, מקיימות שיחות מתמשכות עם חלקן, קוראות את עיתוני הנשים הפופולריים, ומתעדות יחדיו את השיח הציבורי העוסק בסוגיה שמעניינת אותן וסובב אותה.

הרושם המצטבר העולה מן הספר הוא של חברה ממושטרת מאוד, שהתפקידים בה ברורים ומפורשים מאוד. בו בזמן, בתוך החווה הנוקשה מתקיימת דינמיות בלתי פוסקת. בשנות התשעים, למשל, התרחש שינוי בין-דורי ניכר, מעקרות בית שהמוטו שלהן היה הקרבה וסיבולת - כאלה שלא ימרחו לק על הציפורניים - לעקרות בית "כריזמטיות" ש"כן מורחות לק", ואשר המוטו שלהן הוא ליהנות מהחיים, להיות חמודות, להיות שיק. מלבד השינויים ההיסטוריים, הנראים לעין, האתנוגרפיה מצליחה להעביר גם מתח סמוי הרבה יותר, זה של קיום חיי היומיום; המתח העדין, השקט, של הפרויקט של הנורמליות. כך, למשל, העובדה שרובן המוחלט של עקרות הבית המקצועיות שלמות עם הפרישה שלהן מכוח העבודה ומושקעות מאוד בזהותן הנוכחית לא אומרת שהן לא אמביוולנטיות. כמי שמנהלות את משק הבית הן מודעות מאוד למחיר הכלכלי של הפרישה שלהן מכוח העבודה. יתרה מכך, חלקן מתוסכלות וכואבות את אובדן ההזדמנות להתפתח ולממש את עצמן מבחינה מקצועית. רבות מהן מחכות כבר "לחזור לחברה", כפי שמכונה בפיהן החזרה לכוח העבודה, אך הן יודעות שהחזרה הזו תהיה חלקית, שולית, וללא הזוהר של תפקיד נערת המשרד שמילאו בשנות רווקותן. המתח הסטטי הזה הוא מוטיב רב עוצמה בספר. הוא ניזון, בין היתר, מן הפער שבין האידיאל למציאות הכלכלית, בעיקר אחרי שתקופת הנס הכלכלי של שנות השישים פינתה את מקומה לכלכלה הרת סכנות, ועם הירידה היחסית של החברות הגדולות שסביבן נבנו המשפחות ושיחקו תפקיד מרכזי כל כך בחווה המגדרי התאגידי.

הספר מסתיים בחידה מעניינת: איך ייתכן שחברה שהביאה לשלמות את תפקיד עקרת הבית המקצועית חווה ירידה חדה כל כך בילודה? הנושא הזה מופיע בפרק הסיכום, ופתאום מסתבר שהוא היה ברקע כל הזמן. "ההלם הדמוגרפי" של יפן, ההבנה שנשים יולדות פחות ופחות ומעדיפות ליהנות מן החיים, החרדה מהתכווצות האומה העשירה והמוכשרת, חותמים את הספר ויוצרים מעין חוסר שקט. ואם להוסיף לכך את האפילוג המתבקש על הצונאמי, הרי שהספר הזה, שעוסק במיינסטרים בהתגלמותו ואשר הקריאה בו משרה לפרקים הלוך רוח של סטיות וכמעט בנאליות, לוקח בבת אחת את הקוראת ומטיל אותה לקונטקסט ההיסטורי הרחב יותר. הביתיות השלווה של עקרות הבית המקצועיות בשכונה המבוססת בעיר הגדולה נכנסת באחת לפרספקטיבה, וכבר אי אפשר לברוח מן ההבנה שה"שריר" הזה שהנשים והמשפחות הבורגניות של יפן מחזיקות חזק כל כך ניזון מתמהיל דחוס מאוד של התרסקויות ותקומות, של סערות וציבות בתרבות שהיא עתיקה ומודרנית מאוד בעת ובעונה אחת. ואז המתח הסמוי והעדין שעוטף את הקריירה של עקרות הבית המקצועיות, שנוכחותו השקטה ליוותה את הספר, מקבל פתאום משנה משמעות.